

Mysens utvikling gjennom 100 år

Gjengitt fra et foredrag holdt i 1976 av redaktør i Indre Smaalenens Avis, Arne Løken

Når jeg i løpet av en halvtimes tid skal fortelle om Mysen i gamle dager og utviklingen fremover, må det bare bli i korte glimt og svært springende. Det er et ganske artig stoff å arbeide med, og det er også skrevet meget om det, både i bygdeboka for Eidsberg, men også i Indres jubileumsnummer i 1949, (50-årsjubiléet).

Jeg er ikke selv født på Mysen, men kom hit i januar 1913, og har fulgt utviklingen på nokså nært hold i disse 63 år. Det forteller kanskje noe, at når jeg går på Mysen gamle kirkegård, kjenner jeg alle som ligger begravd der. Av dem som er født i Mysen før århundreskiftet (1800/1900) er det ikke mange igjen, man kan nærmest telle dem på fingrene på en hånd.

Det er helt på det rene at det er jernbanen som har skapt stedet. Østre Linje som ble åpnet i 1882. Før den tiden var området en fredelig «fjerding» av hovedsognet. Vi kjenner betegnelsen

fjerding også i dag, Kirkefjerdingen, Høiefjerdingen osv.

Men jernbanen kom ikke til Eidsberg uten fødselsveer. Spørsmålet om hvor banen skulle legges i bygda, skapte stor strid.

På et møte i Moss i 1873 var jernbanens folk og de statlige myndigheter enige om å legge banen igjennom hovedsognet med en stasjon i nærheten av Eidsberg kirke.

Tidligere redaktør i Smaalenenes Avis, Arne Løken.

Det var mange grunner til et slikt trasévalg, blant annet hadde man her Grønsund, som den gang var et kommunikasjonssentrum. Det er nok å minne om båttrafikken på Glomma, og den forbindelse man der hadde med omverdenen. Videre var hovedsognet et sentrum i bygda. Her hadde man sorenskriveren på Elvestad, fogden på Foss, lensmannen på Lekum, legen på Lysaker, bygdas eneste poståpneri på Salmonrud, senere på Skaltorp, og herredsstyret hadde sine møter på Folkenborg. Tanken bak dette trasévalget var også en senere forlengelse vestover til Moss og østover til Ørje. Noen ville ikke ha jernbanen i bygda i

det hele tatt, de mente dette var luksus og unødvendige utgifter. Kampen kom til å stå mellom «lensmannslinna» gjennom Eidsberg med stasjon ved Eidsberg kirke, og «østlinna» som alternativene ble kalt. Hærland og Trømborg var naturlig nok mest interessert i «østlinna», og den seiret da også. Men denne kampen satte store spor etter seg politisk sett.

Ølsalget på stasjonene

Reisende kunne få kjøpt øl i billettluke. Så hvis man kjøpte en billett til Slitu eller Eidsberg stasjon var man reisende. Herredsstyret reagerte og fratok stasjonen denne ølretten.

Det sentrale område i Mysen

Før jernbanens tid var det to gårder: Nordre Mysen, som Olav H. Mysen nå eier, og restene av det vi kalte «Hjemmet» som kommunen nå eier, og hvor aldersboligene og alderspensjonatet er bygget. Dette med «Hjemmet» kommer jeg litt nærmere tilbake til senere. Foruten husene på disse to gårdene var det et par møllerboliger. Den ene der hvor Gundelsby har sin forretning, og den andre der hvor Fredsvold bor, tidligere Holm Mysen. Når det var møllerboliger, måtte det også være møller, og det lå tre stykker ved Spinnerifossen. Her lå forøvrig også et høvleri. Som man forstår, var det ingenting som pekte ut Mysen som et kommende kommunikasjonssentrum.

Etter at jernbanen var kommet, ble det en svær fart i byggevirkningen. Det var da i første rekke jernbanefolkene som bygget seg boliger, men etter hvert kom også andre til. Ikke minst

snekkere som tidligere hadde drevet i beskjeden målestokk på gårdene. Så fulgte i rask rekkefølge andre håndverkere, handelsmenn og skysstasjoner.

Det vil føre altfor langt å komme inn på de husene som ble bygd den gang, men mange av dem står den dag i dag mer eller mindre modernisert. Flere av dem bærer fortsatt preg av å være bygd før århundreskiftet, og pryder ikke stedet nettopp.

Den første forretningsgården som ble bygget i Mysen kom allerede det året jernbanen åpnet. Det var Henrik Mysen som før hadde drevet handel på sin eiendom Nordre Mysen som senere ble kalt «Hjemmet». Huset står den dag i dag, mellom Brødrene Diskeruds kjøttforretning og Jernbanegaten. Her var det landhandleri og melkemottagerstasjon. Et par år senere bygde Anton H. Mysen en forretningsgård, der hvor brødrene Krosby handler i dag.

I år 1900 var det blitt hele sju landhandlerier i Mysen. Og det var landhandlerier i god gammeldags forstand, som handlet med nær sagt alt. Sildetønner og sirupsspann var obligatorisk bak disken. På den lå klær og husgeråd. I vinduene hang kopper, blikkspann og seletøy o.s.v. Forgrunnsfiguren i handelen den gang var Anton H. Mysen, Henrik Mysen og Hans S. Olsen.

I Smedgaten ble det bygd forretningsgårder allerede i 1904, og Smedgaten ble et betydelig forretningsstrøk etter hvert. I 1914 var det hele 14 forretningsdrivende i Mysen, og i årene deretter økte tallet sterkt.

La meg så springe litt tilbake til handelen i bygda før Mysen ble

Mysen sentrum ved jernbanestasjonen med lagerskuret i forgrunnen. Stort hus til venstre: Krosbyggården før Aabergegården ble bygget. Bak litt til høyre: Metodistkirken. Stort bygg midt på bildet: Diskerudgården. Legg merke til gangstien midt på bildet. Der kom senere Jernbaneparken. Bildet er fra et postkort stemplet 25. 11. 1903.

bygget. Først omkring 1850-årene fikk landsbygda de samme handelsrettigheter som byene. Og den første landhandel ble åpnet på Fiskerud i Eidsberg i 1857. Den gang måtte man søke handelsbrev hos fogden og man måtte ha en anbefaling fra formannskapet. Så sent som i 1855 nektet Eidsberg formannskap å anbefale en søknad. «Kommunikasjonene til kjøbstedene her er ikke lange eller besværlige» het det i vedtaket, «og en landhandel ville heller bli til ruin enn til gagn for bygda». Slik så de på det den gang.

Jeg nevnte Smedgaten. Den har fått sitt navn etter to smeder som slo seg ned der. Den første i 1891, Anton Revhaug, en av Arbeiderpartiets kjente menn i lokalpolitikken. Et par år senere kom Smerkerud, som har mange etterkommere her i dag. Smedgaten

ble i 1948 omdøpt til Ørjeveien, men er igjen forandret til Smedgaten.

I 1899 fikk Mysen, som det første sted i Østfold, sitt elektrisitetsverk. Det var Henrik Mysen som bygde det. Verket produserte 80 hk, men var i høy grad avhengig av vannføringen i elven. Stigen Uldvarefabrikk var bygd ved fossen 1898 og det var også kommet tre snekkerverksteder der. De fikk nå strøm fra det nye elverket. Dertil hadde Henrik Mysen et par glødelamper foran sin forretning. Henrik Mysen tilbød også bygningsrepresentantskapet i Mysen å få gatelyslamper for 6 kr pr. 16 normallyslampe, men de hadde ikke penger. Ved hjelp av basarer og private bidrag fikk man likevel de penger man trengte. Henrik Mysen solgte elverket i 1910.

Når vi snakker om bedrifter kan det være verd å nevne at det i 1880

ikke var noen bedrifter i Eidsberg som beskjeftiget over fem mann. Hjelpedefengslet på Momarken ble bygd allerede i 1864.

Eget poståpneri fikk Mysen da jernbanen åpnet i 1882. Det var stasjonsmesteren som var poståpner og det fortsatte han med til 1913. Poståpneriet på Salmonrud, som jeg nevnte, flyttet til Skaltorp i 1880.

I 1899 startet Indre Smaalenenes Avis som den første avis i Indre Østfold. Samme året fikk også Mysen sin første fotograf. I annen etasje i det lille huset vis-à-vis kommunekassererkontoret, startet en ung, charmerende dame, Dagny Scharffenberg, sitt atelier. Hun var søster av dr. Herman Scharffenberg som praktiserte i det huset som Sørensen og Andresen nå eier. Men dr. Scharffenberg fikk en assistentlege som het Balchen, og han stakk av med fotografen. De er foreldre til den kjente flygeren Bernt Balchen.

Metodistkirken kom meget tidlig til Mysen, de kjøpte først Grinna ved Momarken til gudstjenstlige møter, og de bygget Metodistkirken slik den står i dag allerede i 1897. Metodistmenigheten var ikke stor, men den hadde to drivende krefter i Hans S. Olsen og Jul Hansen, som bygde flere hus i Mysen, og som også eide Susebakke Trævarefabrikk.

Mysen bygningskomite ble opprettet ved kgl. res. av 1899. Allerede da hadde Mysen fått sitt private vannverk, opprettet av Anton H. Mysen og advokat Nilsen. (Før nevnt for Mysen 5 anlegg.)

Jeg nevnte innledningsvis at Nordre Mysen som Henrik Mysen eide, ble kalt «Hjemmet», som de fleste av dere sikkert har hørt. I 1890 ble det stiftet en

forening; «Hjemmets venner for frivillig arbeide for fattig- og sygepleie». Denne foreningen kjøpte gården av Henrik Mysen samme år og drev hjemmet til 1915. For de pengene salget innbrakte, ble det bygget to bedehus, Betania Mysen og Hebron ved Eidsberg stasjon.

Ved århundreskiftet bodde det 676 mennesker i Mysen. Ved kommunedelingen i 1920 var det blitt 1545, men det var fortsatt ikke flere enn at de fleste kjente hverandre. I hele Eidsberg kommune bodde det 5540 mennesker i 1900.

I 1903 fikk Mysen sin egen kirke. Det var en gave fra Anton H. Mysen. For dette fikk han da også Borgerdådsmedaljen, som bare meget få i landet har fått.

I 1905 var det livlig på Mysen en tid. Da lå mange norske soldater i bivuakk her i påvente av hva som ville skje i forhandlingene med svenskene.

Etter at jernbanen ble åpnet, ble det også en livlig svensketraffikk. De kjørte til jernbanen med hest og måtte overnatte. Det vanket adskillig med brennevin, og slagsmål var ikke uvanlig. Det hendte at kniven ble trukket. Den nåværende David Blids gate fikk da også navnet «Knivstikkeren», og dette navnet ble brukt i hele min ungdom. Et handelsfjøs bidro også til at mange fra bygdene omkring dro til Mysen – og kjøpskål skulle drikkes.

Mysen apotek er det eldste apotek i Indre Østfold. Det ble åpnet i august i år 1900. Davidson Lister var den første apoteker, og apoteket holdt til i Torvet I, huset nærmest skolegården i Storgaten. Apotekeren fikk arbeide på Majorstuen apotek i 1906, og den nye apoteker var Carsten Henrik Schanche. Han hadde

Mysens siste renovatører med hest, Nils Smerkerud og Harald Fredstad. Bildet tatt i 1961.

mistet det ene øret, og Jørgen Dahl fra Hærland, som var en mann med den raske replikken på tungen, sa en gang da apotekeren fortalte ham et eller annet; «Ja, en skal høre mye før begge ørene faller av en».

Utviklingen i Mysen gikk ganske raskt i denne tiden, og fra 1895 hadde stedet to leger. I 1895 kom dr. Aksel R. Gangnæs til Mysen og praktiserte der til 1938. Han var også en av forgrunnsfigurene i det kommunale liv og fikk Kongens fortjenstemedalje i gull da han sluttet i 1938.

Den første personbilen kom til Eidsberg i 1913. Hestedilligensen til Ørje, som startet i 1901, ble avløst av en større åpen bil ca. 1909. Jeg husker den godt, den hadde blant annet kjedetrekk.

Så litt om skoleforholdene før i tida. Eidsberg fikk sin første faste skole i 1836. Den holdt til på Skaltorp. Om skolens formål het det blant annet at ungene skulle lære så mye at «de greide seg til salighet».

Omgangsskolen i Eidsberg holdt seg helt til 1858. Mysenfjordingen fikk da skolesteder på Søndre Mysen og på Narvestad. I 1863 ble det bygd en skole på Karlstrup, men den brant i 1895. Midlertidig holdt skolen til på Mustorp, og i 1896 kunne Mysen skole tas i bruk. Den gamle murbygningen ble som kjent revet i fjor (1975). Skoleundervisning et par dager i uken syntes mange i Mysen ble for snaut, og det ble tidlig i 1880-årene satt i gang en privatskole. Ungene skulle da samtidig gå på almueskolen.

I 1890 ble det startet en middelskole på Høitorp og den ble drevet frem til 1905. De par siste årene holdt den til i Bøhnsgården. De som deretter skulle gå på middelskole, måtte dra til Askim. Etter å ha gått noen måneder i 5. klasse på Mysen folkeskole, begynte jeg på middelskolen i Askim i 1913, 11 år gammel. Middelskolen var fire-årig og jeg tok eksamen i 1917. Det var en tid med mange rare opplevelser. Vi

måtte reise hjem med et godstog som var langt fra presis, og det gikk mange ganger så sakte at vi på strekningen fra Åskim mot Slitu, kunne hoppe av toget og gå ved siden av det. Og vognene på passasjertogene var for en stor del av den typen som hadde inngang fra sidene på vognen, og konduktøren gikk der for å ta billettene. Det fantes ikke toalett på togene og kupéene ble fyrt med kullovn. Det med mangel på toaletter kunne gi mange pussige situasjoner.

Mysen fikk sin egen middelskole i 1922. Det var Jørgen Bakkes far, daværende løytnant Jørgen Bakke, som startet med 15 elever. Skolen fikk eksamensrett i 1928, og det er fantastisk å se hva det har blitt til i dag.

Å gå nærmere inn på etableringen av de forskjellige skoler i Mysen ville føre for langt. Folkehøgskolen ble åpnet i 1910. Småbruksskolen på Haga i 1918, og senere i 1926 kom Østfold husflidsskole som Mons Løvfald startet.

I den tiden jeg har nevnt, var det mange særpregede personligheter i Mysen. Jeg tenker først og fremst på Anton H. Mysen, som var en drivkraft på mange områder, men en original var han. Jeg har sett ham reise med jernbanen til Oslo iført islender med gullkjede langt nede på magen og barbent.

Jeg kan også nevne min pleiefar og onkel, Peter Slotsvik. Han gikk alltid med stor, bredbremmet hatt, og sparte ikke på kruttet når han skrev. Han var en ildsjel i ungdomsarbeidet, Eidsiva og Noregs ungdomslag, og meget benyttet som taler.

Ikke bare i Mysen, men også i bygda forøvrig var det personer som skilte

seg markert ut. Jeg har tidligere nevnt Jørgen Dahl – det er mange historier om ham som lever den dag i dag. Politisk var det et betydelig hardere klima enn i dag. Menn av forskjellig politisk oppfatning var sjelden venner.

Vedrørende deling av kommunen: Ved kgl. res. av 6. februar 1920 ble Mysen skilt ut som egen kommune, og delingen ble etablert fra 1. juli samme år.

Bakgrunn for delingen var at det hadde etter hvert oppstått visse gnisningspunkter mellom Mysen og bygda forøvrig. Det kunne være spørsmål om penger til veier, kloakker og annet som herredsstyret ikke alltid var så velvillig innstilt overfor.

Om grensene som Mysen kommune skulle ha, var det også sterkt delte meninger. Bygningskommunen med Slotsvik som formann, ville ha de grenser som lå naturlig til: Mysenelva, Høytorpåsen, vestover til delet mellom Vandug- og Østrenggårdene og ned til elven igjen. Men dette gikk ikke, og Mysen fikk altfor snaue grenser til å kunne følge opp utviklingen.

Hadde Mysen fått de grenser som representantskapet gikk inn for, ville det formodentlig vært to kommuner den dag i dag. Begge kommuner var relativt godt økonomisk stilt.

Anton H. Mysen hadde vært ordfører i felleskommunen, og han ble også den første ordfører i Mysen, og var det sammenhengende til 1937.

I Mysen ble det lagt an på å holde det lavest mulig skattøre. Den var 5,4 % i 1920–1921, 6,7 % fra 1930 og 8 % i 1940. Ved delingen var Mysen kommunes budsjett på 90 000 kroner. Men så ble det heller ikke gjort stort. Gatene

Indre Smaalenenes Avis første trykkeri i årene 1906–1913 i David Blids gate. Huset ble revet ca. 1992.

var i en sørgelig forfatning, vi vasset i søla, men stedet ble et eldorado for pensjonistene, som flyttet inn.

Ungdommen på Mysen hadde det livlig i 1920-årene, men utdanningsmulighetene var det heller dårlig med.

Når så mulighetene til utdanning etter hvert kom og ble bra, for ikke å si meget bra, var forholdet det at stedet ikke hadde den ekspansjonen som var nødvendig for å kunne sysselsette ungdommen og absorbere kvalifisert arbeidskraft.

Ungdommen måtte søke arbeide annet steds og mye verdifull ungdom er «eksportert», og det fortsetter vi med.

Jeg nevnte at ungdommen hadde det livlig i 1920-årene og det er riktig. Jeg har ikke inntrykk av at alkoholproblemet var noe mindre den gang, særlig i forbudstiden. De svarte 10-liters-kannene med smuglersprit satte sine spor. Men stoffmisbruk hørte vi aldri noe om.

Etter hvert ble det stiftet en rekke foreninger på stedet, både religiøse

og andre. Mysen idrettsforening var startet allerede i 1903 og hadde mange aktiviteter, ikke minst turn og fotball. Askim var «erkefienden» når det gjaldt fotball, og var med på å skape en konkurranseinnstilling til Askim som har holdt seg til langt opp i våre dager. Vi hadde skogene like inn på oss med et rikt dyreliv, skogsfugl og hare. Vi hadde Mysen selskapelige klubb med ball på Mysen Hotell (Norrøna). Vi hadde Mysen Dramatiske klubb som laget mye moro, Eidsberg rideklubb holdt også fester i Mysen. Og en skarve kino hadde vi. Den første kinoen var i Avholdslokalet, som sto nedenfor Fordsenteret i dag. Kinomaskinen ble sveivet for hånd, og det var pianomusikk ved siden av. Jeg fikk av og til lov til å være med å sveive kinomaskinen, og det var stor stas. I Hærlandssalen var det også dans og moro, men her gikk det ofte varmt for seg. En god del fyll var det, og det var ikke sjelden at guttene røk opp i slagsmål. Jentene sto da på benkene

og hylte. I 1920-årene var jeg med i Avholdsforeningen, men flere av oss fant å ville slutte der da det var for mye fyll både på møtene og festene.

Vi kan ikke godt snakke om Mysen i «gamle dager» uten å komme inn på overrettssakfører Martin B. Hunstad. Han drev sakførerpraksis her i mange, mange år, men var også en fremragende forretningsmann. Han eide bl.a. Susebakke Trævarefabrikk og førte opp flere store boligkomplekser i Oslo. Glassmaleriene i Mysen kirke, utført av Per Vigeland, er en gave fra ham. Han ga også betydelige bidrag til nytt orgel i Mysen kirke. Før sin død opprettet han to legater, hver på kr 100 000, til verdige trengende, som det heter og han testamenterte sin bolig – kommunekassererhuset (Hunstadgården) til kommunen.

Det er artig nå å tenke tilbake på det gamle brannvesenet i Mysen. Tross sine primitive hjelpemidler, var det ganske effektivt. De hadde en håndkjerre med slanger og et par motorpumper som ble trukket for hånd, og i senere år da med bil. Brannstasjonen sto på triangelen ved jernbaneparken, hvor Jernbanegaten og Folkenborgveien møtes. Brannvesenet bygde på frivillig innsats, men med en kjerne som hadde regelmessige øvelser. Den nye brannstasjonen ble bygd umiddelbart etter krigen, i Torggaten.

Eidsberg Sparebank ble opprettet allerede i 1848. Med den livlige byggevirkosomheten i Mysen, og forretningslivet som utviklet seg raskt, fant noen ut at man også burde ha en forretningsbank. Smaalenenes Aktiebank ble så opprettet i 1898. Det var Anton H. Mysen, ingeniør Krogstad

og advokat Nilsen som tok initiativet til opprettelsen. Banken holdt til der hvor forretningen Reflex nå er, men flyttet senere over til et bitte lite hus på hjørnet der Kreditkassen er bygd. Banken var meget forsiktig i sine disposisjoner og det moret oss at den bare malte en vegg på huset av gangen. Utlånsmulighetene ble for små, og fusjonen med Kreditkassen kom.

I 1924 ble Mysen Sparebank opprettet. Anton H. Mysen var også her en av initiativtagerne. Inntil da hadde Eidsberg Sparebank hatt sine lokaler i Mysen.

Byggingen av sykestuen er også et kapittel som bør tas med, sikkert ukjent for de fleste. Opprinnelig var tanken å bygge en sykestue sammen med Eidsberg kommune, og det ble lagt frem planer om et bygg med 19 senger, 12 til Eidsberg og 7 til Mysen, og byggeomkostningene skulle deles i henhold til sengeplasser. For å legge sykestuen innen Mysen forlangte Eidsberg at Mysen skulle holde tomt, samt kloakk, vann og vei m.v. Anton H. Mysen var ikke stemt for noe samarbeide med Eidsberg, og i et møte i herredsstyret 1925, la han frem en plan om å bygge egen sykestue for Mysen med 14 senger. Den var kalkulert til kr 52 000. Så sprang bomben, som det heter, i referatet fra møtet. Anton H. Mysen tilbød seg å føre opp sykestuen for kr 30 000, og det ble da enstemmig vedtatt. Senere har sykestuen gjennomgått en rekke forandringer, bl.a. ved en stor gave fra Røde Kors.